

¹Сарқытқан Қ. ²Масабаев Қ.І.

¹Абай атындағы Қазақ педогогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

E-mail: ¹kaster0102@mail.ru, ²kmassabayev@hotmail.com

ҚАЗАҚСТАН-ҚЫТАЙ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ЖАҢА ДАМУ КЕЗЕҢІ: СТРАТЕГИЯ, ИНТЕГРАЦИЯ ЖӘНЕ ИНВЕСТИЦИЯ

Аңдатпа. Бұл мақалада Қытай Халық Республикасының географиялық орнының тиімділігі, нарықтық экономикалық қатынастарға өткеннен кейінгі даму жағдайы негізінде Қытайдың ғаламдық, аймақтық және өңірлік деңгейдегі даму стратегиясының басым бағыттарына сипаттама беріледі. Сондай-ақ Қытайдың нарықтық қатынастарының даму кезеңдері мен даму бағыттары және жеткен жетістіктері нақты мәліметтер арқылы тұжырымдалады. Мақалада Қытай Халық Республикасы мен Қазақстан Республикасының нарықтық экономикалық қатынастарының ортақ және айырмашылыққа ие тұстары да сарапқа салынып, Қытай экономикасының табысты болуының себептері талқыланады.

Мақаланың келесі бөлімінде Қытайдың «Бір жол, бір белдеу» бағдарламасының қалыптасуы, даму жағдайы және әлемдік экономикаға жасап отырған әсері қарастырылады.

Соңында Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық және инвестициялық қатынастарына сипаттама беріледі. Осы арқылы Қытай экономикасындағы Орталық Азия елдері ішінде Қазақстанның маңыздылығы көрсетіледі және екі ел байланысының даму болашағына болжам айтылады.

Алғыс: BR20281006 Мақала «Шығыс елдері: тарихи және заманауи өлшем тұрғысынан Қазақстан үшін геосаяси сын-қатерлер мен жаңа перспективалар» тақырыбындағы іргелі ғылыми зерттеу нәтижелері негізінде жазылған.

Түйін сөздер. Сыртқы саясат, жалпы ішкі өнім, эконмикалық интеграция, инвестиция, бір жол бір белдеу, нұрды жол.

Кіріспе

Қытай географиялық тұрғыдан маңызды орындағы мемлекет. Қытай арқылы Азия-Тынық мұхит елдері, Моңғолия және Қазақстан арқылы Ресейге, Украинаға жетеді. Одан ары Еуропа нарығы. Қытай Халық Республикасы нарықтық экономикаға өткелі үздіксіз дамудың жолында келеді. Қазіргі заманда АҚШ-тан кейінгі екінші ірі экономика саналады. Оның өзіндік тарихы, экономикасы және геосаяси мүдесіне байланысты қалыптастырған тұрақты сыртқы саясаты бар.

№1 - кесте. Қытайдың геосаяси тұрғыдағы сыртқы саясат бағыттары

Реті	Бағыты	Қамтыйтын аумағы
1	Ғаламдық	- ҚХР мен АҚШ қарым-қатынасы; - Батыс елдері мен ҚХР қарым-қатынасы; - БҰҰ және халықаралық сауда, геοэкономикалық мәселелер; - Азия-Тынық Аумағындағы (АТА) ҚХР стратегиясы
2	Азия	- Қытай-Үндістан қарым-қатынастары, - Қытай-Пәкістан қарым-қатынастары; - ҚХР-Оңтүстік-Шығыс Азия және Оңтүстік Азияның өзге елдері қатынастары;

		- ҚХР - Солтүстік-Шығыс Азия; - Қытай мен Орта және Таяу Шығыс қатынасы.	
3	Евразия	- Қытай-Ресей қарым-қатынастары; - Орта Азиядағы Қытай стратегиясы; - Евразиядағы өзгеде энергетикалық, коммуникациялық жобалар.	

Қытай Халық Республикасының нарыққа өту тарихы 1978 жылғы ҚКП Орталық комитетінің он бірінші кезекті, үшінші пленумындағы үлкен өзгерістерден басталды. Осы пленумнан кейін Дэн Сяопиннің басшылығымен біртіндеп экономикалық мүддені саяси мүддеден жоғары қоятын экономикалық реформалар жүргізіле бастады. Бұл реформаларды төмендегідей кезеңге бөліп қарастыруға болады.

№2- кесте. Қытайдың нарықтық қатынастарының даму кезеңдері

Кезеңдері	Уақыты	Бағыты
1-кезең	1979-1986 жж.	Ауыл шаруашылығын негіз еткен кезең
2-кезең	1987 –1991 жж.	Өнеркәсіпті нұқталы еткен кезеңі
3-кезең	1992-1997жж.	Батыс экономикалық ауданды игеру кезеңі
4-кезең	1998-2002 жж.	Оңтүстік-шығыс азия дағдарысы кезеңі
5-кезең	2002-2008жж.	Әлемдік нарыққа шығуы кезеңі
6-кезең	2008-2015 жж.	Жан-жақтылы дамыған кезеңі
7-кезең	2015 жж.-қазір	Біртіндеп тоқырау кезеңі

Қытайдағы экономикалық реформалар бұрынғы саяси жүрісті сақтай отырып жүргізілді және реформалар қоғамды біріктірді, халықты аштық пен кедейліктен сақтап қалды. Ал Қазақстандағы реформалар бұрынғы саяси түсінік ыдырап, экономикалық байланыстар үзілген әрі жаңа мемлекет қалыптасу барысында жүргізілген (Жау Гоцин, 1996). Сондықтан екі елдің нарыққа қатысу кезеңі шамалас болса да, нарықтық экономиканың сипаты, тарихы, мәні-мен мақсаты және себептері түрліше еді. Нәтижеде ұқсамаған табыстарға қол жеткізілді. Қытай экономикасының нарықтық қатынастар бойынша өтуі «Қытайша ерекшелікке ие социализмнің»: Жоспар социализмде де, капитализмде де болады, «жоспар», «нарық» екеуі де экономикалық тәсіл ғана» деген идеясынан бөліп қарауға келмейді (Чын Жы, 2000). Нәтижесінде, экономика тез дамыды, бұған бүкіл әлем таңданыс білдірді. Мысалы, Қазақстан Республикасы президенті Қ.К.Тоқаев мырза: «Қытай бүгінгі жүргізіп отырған экономикалық реформасының нәтижесінде әлемдік алпауыт мемлекетке айналып отыр. Жалпы ішкі өнімнің жылдық өсімі 1980-1997 жж. 9 пайыз бойынша дамытып келді. Егер де Қытайдың 30 провинциясын бір-бір мемлекет деп қарастыратын болсақ, 1978-1995 жж. қарқынды дамып отырған 20 мемлекетті осы провинциялар ғана құрар еді» деген еді [Ли Жүнчуан, 2002].

№ 3- кесте. Қытай ЖІӨ өсу динамикасы 2002-20018 жж.

Жылдар	ЖІӨ құны «млн. юань»	Өсімі көрсеткіші «пайыз»
2002	12,171,740	9.1
2003	13,742,200	10.0
2004	16,184,020	10.1
2005	18,731,890	11.4
2006	21,943,850	10.1
2007	27,009,230	11.4

2008	31,924,460	9.7
2009	34,851,770	9.4
2010	41,211,930	10.6
2011	48,794,020	9.6
2012	53,858,000	7.9
2013	59,296,320	7.8
2014	64,128,060	7.3
2015	68,599,290	6.9
2016	74,006,080	6.7
2017	82,075,430	6.8
2018	90,030,900	6.6
2019	98,651,500	6,1
2020	101,356,700	2,3
2021	114,367,000	8,1
2022	болжам	4,1

Материал мен зерттеу әдістері

Қолданылған зерттеу әдістері негізінде тарихи әдебиеттерді сипаттау, баяндау арқылы мемлекет және оның қалыптасып-дамуының теориялық негіздеріне талдау жасадық. Статистикалық әдіс негізінде қатысты әлеуметтік-экономикалық ақпараттарды, мәліметтерді жинап, талдау алып бардық. Сол арқылы Қазақстанның мемлекет ретінде қазіргі уақыт кезеңінде экономикалық дамуының тұтас мемлекеттің саяси тұрақтылығының кепілі екендігін алынған нәтижелер мен негізгі тұжырымдарға сүйеніп айқындадық сондай-ақ еліміздің экономикалық-әлеуметтік және географиялық шарт-жағдайының Қазақстанның саяси қауіпсіздігіне толық мүмкіндік беретініне ғылыми тұрғыда қорытындыладық.

Талқылау

Қытай мен Қазақстан сондай-ақ Орталық Азия елдері арасындағы стратегиялық жоспарлар мен экономикалық интеграция туралы зерттеулер соңғы кездері көптеп кездеседі. Алайда, бұл мақалада екі ел қатынасының соңғы 10 жыл көлеміндегі даму кезеңі қарастырылған. Мақаланың мақсаты мен мазмұны айқын болу үшін Жау Гоцин, Чын Жы және Ли Жүнчуан қатарлы авторлардың қытайдың дәстүрлі мәдениеті, қытай географиясы және Қытайдың экономикалық әлеуметтік жағдайы туралы еңбектері пайдаланылды. Мақаланың негізгі зерттеу бөлімінде Цин Юсайдың «Бір белдеу, бір жол» еңбегі және Әбиденқызы Айнұр мен Қадылғазыұлы Құрметтің «Бір белдеу, бір жол стратегиясы және Қазақстанның экономикалық мүддесі» атты Монографиясы және Davis S., Munger L.A., «US Military Strategy, China's Belt and Road Initiative, and Island Agency in the Pacific» атты сараптамалық мақаласы және Глисон Г., «Көп полярлы әлемдегі АҚШ пен Қазақстан арасындағы екіжақты қатынастар» атты зерттеу мақаласы пайдаланылды. Бұдан бөлек Франциялық тарихшы әрі саясаттанушы Marlène Laruelленің «China's Belt and Road Initiative. China's Belt and Road Initiative and its impact in Central Asia» және Krishnan A. -ның «India's Central Asia challenge» ғылыми зерттеулерінің өзекті пікірлері ескерілді. Мақалада сондай-ақ мемлекеттік БАҚ пен Қытайлық танымал БАҚ-тарда жарияланған мемлекет басшыларының, қайраткерлердің сөздері, сұқбаттары, мақалалар да қолданылды. Одан бөлек отандық және шетелдік авторлардың электронды бұқаралық ақпараттардағы еңбектері де ескерілді.

Зерттеу нәтижелері

Қытай экономикасы осындай табысты дамып жатқан кезде, 2013 жылдың қыркүйегі мен қазан айларындағы, ҚХР төрағасы Си Цзиньпин Орталық Азия мен Оңтүстік-Шығыс Азияға жасаған сапарлары барысында «Жібек жолы экономикалық белдеуі» мен «XXI ғасырдағы Теңіз Жібек жолы» стратегиялық тұжырымдамаларын ұсынып, белдеу бойынша орналасқан елдер мен аймақтардың белсенді қолдауына ие болды. 2013 жылдың қыркүйек айында ҚХР төрағасы Си Цзиньпин Қазақстан Республикасына жасаған сапары барысында, Назарбаев Университетінде: **«Жарқын болашаққа қол жеткізу үшін, халықтар арасындағы достық қатынастың дамуына қолдау көрсету»** - атты тақырыпта сөз сөйледі. Өз сөзінде ол: *«Тығыз экономикалық байланыс пен өзара терең ынтымақтастықты орнатып, даму аумағын кеңейту мақсатында, біз «Жібек жолы экономикалық белдеуін» бірлесіп құру сынды жаңа ынтымақтастық моделін қолдансақ болады. Бұл әр ел халқының бастамасына үлкен пайда тигізеді»*-деп айтып кетті. Осылайша «Жібек жолы экономикалық белдеуін» құру туралы стратегиялық тұжырымдамасы алғаш рет ұсынылды (Цин Юсай, 2018).

Бұл кездейсоқ таңдау емес, мұның бірнеше алғышарты бар. Бастысы, бұл Қазақстанның тиімді географиялық орнын көрсетеді. Бұдан тыс, екі елдің арасындағы ынтымақтастықтың баянды дамыр отырғанының бір көрінісі. Үшіншіден, Қазақстанда инвесторлар үшін қолайлы жағдай жасалған, Қазақстан жаңа идеяларға, білімге, инновацияларға ашық. Еуразия құрлығының ортасынан орын тепкен Қазақстан - түстік пен теріскейді, шығыс пен батысты біріктіретін жолдар торабы іспетті. Осындай тиімді географиялық орны да Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасын іске асырудағы негізгі серіктес ретінде Қазақстанды таңдауына алғышарт болып қызмет етті. Бұл идея 2014 жылы Бірінші президент Н.Ә. Назарбаевтың «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Жолдауында нақты айқындалды. «Нұрлы жол» Жаңа экономикалық саясаты мен ЖЖЭБ құрудың ұштасуы бойынша ынтымақтастық жоспарына Қазақстан мен Қытай үкіметтері 2016 жылы қол қойды.

2014 жылдың 19 мамырында Жібек жолы экономикалық белдеуінің басты платформасы – Қытай (Ляньюньган) - Қазақстан материалдық-техникалық негіздегі серіктестік ресми түрде өз жұмысын бастады. Қазақстанның Тынық мұхитқа шығуына мүмкіндік беретін, 2014 жылы пайдалануға тапсырылған Ляньюньган портындағы Қазақстан-Қытай логистикалық терминалы Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасы аясындағы маңызды транзиттік-көлік орталықтардың біріне айналды. Ляньюньган портында логистикалық және сауда алаңы орталығының құрылуы Қазақстан арқылы Еуропаға баратын және кері бағыттағы жүк тасымалы көлемінің артуына жағдай жасады.

2015 жылдың 27 наурызында ҚХР төрағасы Си Цзиньпин Халықтық мәжіліс залында сол кездегі ҚР премьер-министрі Кәрім Мәсімовпен кездесуі барысында, Ұлы Жібек жолының экономикалық белдеуі шеңберінде ортақ меморандумды жүзеге асыру керектігін, ауқымды жобалар, өндіріс, қаржы саласындағы серіктестікті тереңдетіп, Жібек жолы экономикалық белдеуінің құрылысын нығайту мен Қазақстан «Нұрлы жол» жаңа экономикалық саясатын ұштастыру өзара жәрдемдесуге әкелетіндігін айтып кетті.

2015 жылдың 29 маусымында ҚХР төрағасы Си Цзиньпин «Азия инфрақұрылымдық инвестиция банкі келісіміне» қол қою салтанатында әр елдің делегациясымен кездесіп, Қытайдың Азия инфрақұрылымдық инвестиция банкі (АИИБ) салу бастамасының басты мақсаты Азия аймағында инфрақұрылымдық байланысты дамыту, аймақтық серіктестікті тереңдету мен бірлесіп дамуға қол жеткізу екендігін айтып өтті.

2015 жылдың 8 шілдесінде Ресейдің Уфа қаласында Ресей президенті Владимир Путинмен кездесу кезінде Си Цзиньпин екі жақ Шаңхай ынтымақтастық ұйымын, Жібек жолы экономикалық белдеу мен Еуразиялық экономикалық одақты біріктіруші тұғырнама ретінде қолданып, ШЫҰ негізінде жоғары деңгейдегі стратегиялық ынтымақтастықты

қолдау, экономика мен сауда, мәдени алмасу, аймақтық қауіпсіздікті сақтау сынды басқа да салаларда серіктестік қатынасты орнатуды ұсынды.

Жоба халықаралық деңгейде осындай алғы шарттарды дайындаған соң нақты әзірлік жұмысына көшті. Мысалы, 2015 жылдың 28 наурызында Қытайдың даму және реформалау жөніндегі ұлттық комитеті, сыртқы істер министрлігі және сауда министрлігі бірлесе отырып **«XXI ғасырдағы жібек жолы экономикалық белдеуі мен теңіз жібек жолы жобасының болашағы мен жоба аясында атқарылатын іс-шараларды»** стратегиялық жобасын жариялады. Жоба «Бір белдеу – бір жол» жобасын жүзеге асырушы атқарушы биліктің «Бір белдеу – бір жол» стратегиялық тұжырымдамасы турасында ортаға қойған барлық бастамалары мен мазмұны мен талабына сай құрастырылды (www.news.xinhuanet, 2015). Жоба толық қанды әзірленіп болған соң, оның іс-жүзінде орындалуының бастамасы ретінде алғашқы форумды 2017 жылдың 14-15 мамыр күндері Бейжің қаласында өткізді. Форумға отызға тарта елдің мемлекет және үкімет басшылары, ірі халықаралық ұйымдардың жетекшілері қатысты. Мәселен, БҰҰ бас хатшысы А.Гутерриш, Ресей Президенті В. Путин, ҚР сол кездегі президенті Н. Назарбаев, Халықаралық валюта қоры және дүниежүзі банкінің басшылары қатысты.

2017 жылы Қытай-ЕО-Қытай бағытында 201 мың ЖФЭ (жиырма футтық эквивалент) контейнер тасымалданды. Бұл көрсеткіш 2016 жылмен салыстырғанда 96,5 мыңға немесе 92%-ға артық. Ал 2018 жылы 6 айында осы бағдар бойынша контейнер тасымалдау көлемі 43%-ға артып, 109 ЖФЭ болған. Сарапшылар 2020 жылы бұл көрсеткіш 500 мыңнан астам болады деген еді. Алайда, жұқпалы індетке байланысты ол көрсеткішке жете алмады. 2017 жылы Қазақстан мен Қытай арасындағы ауылшаруашылық өнімдері тауар айналымы және оларды өңдеу көлемі 2016 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда 32%-ға артып, 345 миллион АҚШ долларын құрады. 2017 жылы Қытайға АӨК өнімдерін экспорттау көлемі 34,3% артып, 180,5 миллион АҚШ долларына жетті. 2017 жылға қарай 1500 км теміржол, 3000 км автомобиль жолдары салынды. «Қытай – Еуропа – Қытай» және «Қытай – Орталық Азия – Қытай» бағыттары бойынша көлік-логистикалық бағдарлары толыққанды қызмет етіп жатыр. 2017 жылы Қазақстандағы Қытай туризмі жылы деп аталды. Ал ҚХР-да Ұлы Жібек жолы жылы және Халықаралық туризмді тұрақты дамыту жылы болды. Екі елдің туристік мүмкіндіктеріне арналған көптеген форумдар мен көрмелер өткізіліп келеді.

Алайда, Қытайдың өзге елдермен қарым-қатынасын дамыту АҚШ және Батыс елдерінің мүддесіне сай келмейді. Әсіресе Қытайдың Азия-Тынық мұқит елдерімен экономикалық интеграциясына көптеп алаңдаушылық білдіреді. Осыған қатасты Тынық мұқит аралды елдердің өз таңдауы болатынын және оған ірі ықпалды елдердің күш көрсетуін қаламайды. Арал елдерінің өз қалауымен кіммен дос болуын шеше алатынын көрсетеді деген ұстанымды негіз етеді (Davis S., Munger L.A., 2020). Ал Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы қарым-қатынасты дамытуда АҚШ-тың мақсаты да осы тектес ұстанымда. Олар аймақ үшін «Қытай қаупін» ашып көрсетіп, тұрғылықты халықтың көңіліне үрей ұялатады. Бұл әсіресе «бір жол, бір белдеу» стратегиясы төңірегінде маңызды тақырып болып отыр (Глисон Г., 2021).

Қазақстан мен Қытай ауыл шаруашылығы саласында да мейлінше табысты ынтымақтастықты жүзеге асырып отыр. 2018 жылдың қаңтарынан мамырына дейінгі аралықта ауылшаруашылық өнімдері және оларды өңдеу саласындағы тауар айналымы 175,4 миллион АҚШ долларын құрады. Қазақстан Қытайға бидай, майдың бірнеше түрін, ұн, ет, балық және басқа да азық-түлік өнімдерін экспорттайды (Гүлмира Байзақова, 2018). ҚР Ұлттық Банкінің мәліметі бойынша, Қытай біздің елге инвестиция тарту жағынан Нидерланды, АҚШ, Ұлыбританиядан кейінгі төртінші орында (15,6 млрд) тұр.

2019 жылы сәуір айында Қытай Бейжің қаласында «Бір белдеу, бір жол» халықаралық ынтымақтастық Форумын тағы өткізді. Оған 152 мемлекет пен халықаралық ұйым мүшелері

қатысты. Форумға бірінші президент Н. Назарбаев арнайы шақырылды. Осы форумда Н. Назарбаев төмендегідей үш мәселеге көңіл аударуды ұсынды. Олар:

- *Еуразияның біртұтас экономикалық кеңістігін құру;*
- *Транзиттік әлеуетті дамытуда әкімшілік кедергілерді жою;*
- *Жобаларды бірлесе қаржыландыру.*

«Бір белдеу, бір жол» стратегиялық жобасы көлемі тұрғысынан аса ауқымды болып, құрлықтағы «Жібек жолының экономикалық белдеуі» және «21 ғасырдағы Теңіз Жібек жолы» бағыттарынан тұрады (Олжас Бейсенбаев, 2019).

«Жібек жолының экономикалық белдеуі» құрлық арқылы Еуропаға жетеді. Ал «Теңіз жолы» Қытайдан – Үнді мұхиты – Африка – Жерорта теңізі арқылы Еуропаға барады. Бұл жоба осындай аталғанымен, іс-жүзінде оның ауқымы мен көлемі, деңгейі жағынан анық бір шекарасы жоқ. Мысалы, бұл жобаның аясында «Полярлық Жібек жолы», «Цифрлық Жібек жолы», «Әуедегі Жібек жолы», «Ғарыштағы Жібек жолы» деген. Демек, «Белдеу мен жол» инициативасында көлік-логистикалық, сауда-экономикалық, ғылым-білім, қаржы-кәсіпкерлік және мәдени-гуманитарлық қарым-қатынас көрсеткіштері енгізілген. Сондықтан да халықаралық сарапшылар мен саясаткерлер бұл жобаны түрліше атайды. Мәселен: «Қытайдың жаңа жаһандық стратегиясы», «инфрақұрылымдық мегажоба», «сыртқы саяси және экономикалық инициатива», «экономикалық даму стратегиясы», «Қытайдың жұмсақ күші» т.б.

«Бір белдеу, бір жол» жобасы Қытайдың түпкілікті мүддесі тұрғысынан туындаған жоба екені анық. Алайда, әр мемлекет осы жобадан өзінше пайда алуды көздейді. Сондықтан әр елдің жоба аясындағы мүддесі әр түрлі. Мысалы, Ресей оны жаһандық геосаяси жоба ретінде қарастырады. Сол арқылы АҚШ және оның әріптес Батыс елдерімен текетіресте экономикалық әрі сыртқы саяси мүмкіндік ретінде қарайды. Орталық Азия мемлекеттерінің қалауы басқаша. Олар салыстырмалы түрде прагматикалық ұстанымда. Себебі, олардың нақты қажетсінуіне осы жоба нақты экономикалық тұрғыда жауап бере алады. Ал бұл сұраныс пен ұсыныс арасындағы байланыс Қытайдың «жұмсақ күші» мен қарыз қақпаны туралы да жиі қозғалып келе жатқан пікірлерді тіпті өршіте түсті.

Бұл жобаға сай, Қазақстан тарапы «Нұрлы жол» бағдарламасын ұсынып отыр. Ол арқылы көліктік-логистикалық дамуға көңіл бөлуде. Оның нәтижесінде 2018 жылы қос елдің темір жол порттарынан өткен контейнерлік жүктің салмағы 13,9 млн тонна болған. Бұл 2017 жылдағыдан 38 пайызға артық. Қазақстан-Қытай сауда көлемі 20 млрд. АҚШ долларына жуықтаған. 2019 жылдың наурыз айында нақты іске қосылған «Вьетнам-Қытай-Қазақстан-Еуропа бағытында темір жол транзиттік дәлізі» Вьетнам астанасы Ханойдан Еуропаға, нақты айтқанда Германияның Дуйсбург қаласына дейін жалғасады. Қуаты 1686 ЖФЭ (жиырма футтық эквивалент) жүк тасымалданады. Негізінен «LG» мен «Samsung» компанияларының жүктері тасымалданады. Мерзімі 22 күн. Кейін Вьетнамнан Еуропаға дейінгі жүк тасымалдауының жалпы уақытын 19 сағатқа дейін қысқарту жоспарланып отыр. 2018 жылы Қазақстан-Вьетнам саудасы да 467,2 млн. АҚШ долларына жеткен. Қазақстан «Бір белдеу, бір жол» инициативасы негізінде Қазақстан Оңтүстік Шығыс Азия мен Еуропа арасындағы тиімді байланыс көпірі болды. Бұл біздің елдің осы жобадағы бір ұтымды пайдаланған тұсы.

Қытайдың Теңіз Жібек жолында екі негізгі жол бар: Біріншісі, Шығыс-Қытай теңіз бағыты, ол Шандоң түбегі арқылы теңізге шығып, Бохай шығанағы мен Сары теңізді кесіп өтеді немесе бүгінгі Жияң Су өлкесінің Хуа Яң қаласынан бастау алып Хуанхэ өзен сағасына өтіп, Сары теңізге жетеді. Тағы бір бастау алатын тұс Ниң Бо қаласынан теңізге шығып, Шығыс теңізінен өтіп, Солтүстік Корей түбегіне немесе Жапонияға жетеді. Бұл теңіз жолдарының тархы ұзақ. Сонау Сұң патшалығы тұсында осы жолмен Жапония немесе Солтүстік Кореямен байланыс орнатып отырған. Екінші жол - Оңтүстік теңіз жолы. Бұл жолда Гуанчжоу немесе Цюаньчжоу, Миньчжоу секілді қалалар арқылы, Оңтүстік теңізге,

одан үнді мұқиты арқылы Оңтүстік-Шығыс Азия елдерімен жалғасып, Араб теңізі арқылы Парсы шығанағына, одан Қызыл теңіз арқылы Жерорта теңізіне жетіп, Еуропа елдеріне жетеді.

№4-кесте. Қазақстанның Қытаймен 2010-2021 жж. тауар айналымы
(<http://kz.mofcom.gov.cn>, 2022).

Жыл	Тауарайналымының жалпы көлемі		Экспорт		Импорт	
	млрд. АҚШ доллар	%-дық өсім	млрд. АҚШ доллар	%-дық өсім	млрд. АҚШ доллар	%-дық өсім
2010	12,3		7,7		4,6	
2011	9,5	77,2	5,9	76,6	3,6	78,3
2012	14,1	148,4	10,1	171,2	4,0	111,1
2013	19,7	139,7	14,8	146,5	4,9	122,5
2014	21,6	109,6	14,2	95,9	7,4	151,0
2015	22,8	105,6	14,4	101,4	8,4	113,5
2016	17,2	75,4	9,8	68,1	7,4	88,1
2017	10,6	61,6	5,5	56,1	5,1	68,9
2018	11,7	67,9	6,3	60,7	5,4	72,9
2019	14,4	148,1	7,8	79,56	6,6	89
2020	25,25	17,6	11,27	15,3	13,98	19,5
2021	21,43	-2,6	9,72	5	11,71	-8

Кестеден көруге болады, 2010 жылдан 2015 жылға дейінгі аралықта, екі елдің сыртқы саудасы жақсы дамыған. Ал одан кейінгі уақытта біртіндеп төмендеген. Бұның себептерін, АҚШ-тың Қытайға қарата жаңа экономикалық, кедендік тарифтер саясатын қолдануы, Ресей және Қазақстандағы экономикалық өсімнің төмендеуі сондай-ақ Қазақстандағы қаржылық дағдарыстың салдары және өзгеде әлемдік экономикадағы жалпы беттік тоқыраудың әсерлерінен қарастыруға болады.

№ 5 - кесте. Қытайдың Қазақстан және Орталық Азия елдеріне салған инвестициясы динамикасы (Әбиденқызы А., Қадылғазыұлы Қ., 2023)

Реті	Жылдар	Қазақстанға	Орталық Азия елдеріне
1	2009	15,162	22,559
2	2010	15,905	29,179
3	2011	28,585	40,333
4	2012	62,514	78,237
5	2013	69,567	88,929
6	2014	75,411	100,94
7	2015	50,955	80,902
8	2016	54,323	91,439
9	2017	75,615	117,658
10	2018	73,411	146,808
11	2019	72,541	142,23
12	2020	58,694	128,058

13	2021	74,874	137,479
14	2022	61	150
15	2023	76	200

Қорытынды

Қытай мен Қазақстан арасындағы тарихи қарым-қатынас егемнедіктен кейін қалыптасып, дамығаны мәлім. Алайда соңғы 10 жыл көлемінде бұл қарым-қатынас жан-жақты даму үстінде. Бұған Ресейдің Украинаға соғыс ашуымен бар күш-жігерін майданға салуына байланысты, Қазақстан мен Орталық Азия аймағындағы ықпалы сәл де болса бәсеңдеуі де оңтайлы себеп болды. Міне осы сәтті ұтымды пайдаланған Қытай өкіметі бұрынғы жобаларын дер кезінде атқарып, жаңа жобаларында бастап кетті (Laruelle M., 2018). Әсіресе, соңғы 1-2 жыл аясында екі жақты іскерлік, мәдени қарым-қатынастар тіпті де дамып, азаматтардың визасыз режимде қатынауына мүмкіндік берді. Бұл екі ел қатынасы алдағы уақытта да жалғасыты дами түсетіндігін айқындайды. Оған Қытай төрағасы Си Цзиньпиннің 2022 жылдың 14 қыркүйек күні елімізге мемлекеттік сапарымен келгендегі айтқан сөздерінен аңғаруға болады: Ол «Қытай мен Қазақстан арасындағы дипломатиялық қарым-қатынас 30 жылдан бері даму бағытында болды. Шекара мәселелерін шешуде, мұнай-газ құбырларын тартуда, халықаралық өндірістік қуат кооперациясын жүзеге асыруда және тұрақты жан-жақты стратегиялық серіктестік орнатуда, бірқатар нәтижелерге жетті. Қытай Қазақстанмен қарым-қатынасына үлкен мән береді, Қазақстанның тәуелсіздігін, аумақтық тұтастығын сақтау жолында табанды түрде қолдайды. Қытай әрқашан Қазақстанның сенімді досы және серіктесі болып қала береді» (<https://www.fmprc.gov.cn>, 2022). Міне осындай сенімге толы сөздерін айтқан Қытай төрағасы 16 қазан 2022 жылы Бейжіңде өтіп жатқан қытай коммунистерінің № 20 құрылтайында тағы да 5 жылға, үшінші мәрте сайланды. 2023 жылдың 18-19 мамыр күндері Қытайдың көне астанасы Хі-Ан қаласында Орталық Азияның бес мемлекет басшылары қатысқан «С+С5» саммиті өтті. Бұл кездесуде көптеген маңызды келісім-шарттарға қол қойды. Бұл аймақ елдері үшін өте маңызды сапар болды. Себебі, қазіргі уақытта Қытай Қырғызстанның, Түрікменстанның және Өзбекстанның жетекші сауда серіктесі, Қазақстан үшін екінші және Тәжікстан үшін үшінші орында (<https://news.cgtn.com/news>, 2023). Ал Қазақстан тарапы осы саммитте жалпы құны 22 миллиард доллар болатын бірқатар келісімге қол қойды. Қазіргі жағдайда Қазақстан мен Қытай сауда - экономикалық және логистикалық әлеуетін бірлесе пайдалана отырып саудасаттық көлемін 31 миллиард долларға жеткізді. Алдағы уақытта бұл көрсеткіш 40 миллиардқа дейін жетеді деген болдам бар (<https://egemen.kz/article>, 2023). Бұл жөнінде шетелдік сарапшылар Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы екі жақты сауда-экономикалық қарым-қатынастар 2030 жылға қарай 70 млрд. АҚШ долларына жететіні көзделуде деп жазды (Krishnan A., 2020). Бұл оңтайлы үдерістер Қытайдың «Бір жол, бір белдеу бағдарламасы» мақсаты - Орталық Азия және Қазақстанды жай ғана серіктестік қана емес, өзінің «одақтасы» ретінде көргісі келетінін аңғартады (Assel G.Bitabarova, 2019 Unpacking Sino-Central Asian engagement along the New Silk Road: a case study of Kazakhstan//Journal of Contemporary East Asia Studies, 2018, Volume 7, Issue 2. -149-173 pp. DOI: 10.1080/24761028.2018.15533226). Бұдан сырт мәдени, білім және туризм саласы бойынша да жан-жақтылы ынтымақтастық арта түспек. Мысалы 2024 жылды «Қытайдағы Қазақстандықтардың туризм жылы» етіп бекітті (<http://kz.china-embassy.gov.cn>, 2023). Бұның бәрі де екі ел қарым-қатынасын баянды дамыта түсері анық.

Әдебиет:

1. Жау Гоцин. Қытайдың дәстүрлі мәдениеті. Ауд. Имин Ахмет. Үрімжі: Халық, 1996.– 333 бет, 13 б.

2. Чын Жы. Қытай география қоғамы// география методикасы. 2000. № 3
3. Ли Жүнчуан. Қытайдың экономикалық әлеуметтік географиясы. Шанхай: 2002.
4. Цин Юсай. Бір белдеу, бір жол. Алматы, «Шығыс әдебиеті және өнері» баспасы, 2018 -328 б.
5. «Бір белдеу - бір жол» жобасы -2015 жылғы Еуразиялық экономикалық форум назарына. www.news.xinhuanet.com/fortune/2015-0729/
6. Davis S., Munger L.A., US Military Strategy, China`s Belt and Road Initiative, and Island Agency in the Pacific. *Island Studies Journal*, 2020, 15-13-36 pp. <https://doi.org/10.24043/isj.104>
7. Глисон Г. Көп полярлы әлемдегі АҚШ пен Қазақстан арасындағы екіжақты қатынастар// *Kazakhstan journal of foreign studies*. -2021. № 1-2, 25-43 бб.
8. Г. Байзақова. Жібек жолы – ынтымақтастықтың жаңа кезеңі. <https://www.inform.kz/lenta/europe-asian/kz/2018>
9. О. Бейсенбаев. Бір белдеу, бір жол: Жібек жолындағы жүздесу / <https://strategy2050.kz/news/15.03.2019>
10. Қазақстан мен Қытай сыртқы саудасы. <http://kz.mofcom.gov.cn/article-15.04.2022> .
11. Әбиденқызы А., Қадылғазыұлы Қ. Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» стратегиясы және Қазақстанның экономикалық мүддесі. Монография. – Алматы: «Алгоритм», 2023. – 312 б., 105 б.
12. Laruelle M. China`s Belt and Road Initiative. China`s Belt and Road Initiative and its impact in Central Asia. -Washington D.C.: George Wangton University, Central Asia Program, 2018. -1-10 pp.)
13. Қытай төрағсы іс-сапармен Қазақстанға келді. <https://www.fmprc.gov.cn/14.09.2022> ж.
14. Китай и Центральная Азия обещают построить более тесное сообщество с общим будущим на важном саммите в Сиане. <https://news.cgtn.com/news/21.06.2023>.
15. Сиань саммитінің елге берер пайдасы қандай? <https://egemen.kz/article,12.06.2023>
16. Krishnan A., India`s Central Asia challenge:A Journal Through China`s Rise and whan it Means for India. – IndiaHarper Collincs, 20207-419 p.
17. Assel G.Bitabarova, Unpacking Sino-Central Asian engagement along the New Silk Road: a case study of Kazakhstan//*Journal of Contemporary East Asia Studies*, 2019, Volume 7, Issue 2. -149-173 pp. DOI: 10.1080/24761028.2018.15533226
18. Елші Чжан Сяо Қазақстандық БАҚ өкілдеріне сұқбаты. <http://kz.china-embassy.gov.cn/01.06.2023>

References:

1. Jay Gosin. Qytaıdyn dasturli madenieti [Traditional Chinese culture]. Audargan, İmin Ahmet. Urimji: Halyq, 1996.-333 bet, 13 b. [in Kazakh].
2. Chyn Jy. Qytaı geografia qogamy// geografia metodıkasy [Chinese Geographical Society// methodology of geography]. 2000. № 3 [in Kazakh].
3. Li Junchyan. Qytaıdyng ekonomıkalyq aleýymettik geografiasy. Shanhai: 2002.
4. Sin Iysai. Bir beldey, bir jol [One belt, one road]. Almaty, "shyğys adebieti jane oneri" baspasy, 2018 -328 b. [in Kazakh].
5. "Bir beldeý - bir jol" jobasy -2015 jylgy Eyraziylyq ekonomıkalyq forym nazaryna [The Project" One Belt - One Road " - for the attention of the Eurasian Economic Forum 2015]. www.news.xinhuanet.com/fortune/2015-0729/ [in Kazakh] [Electronic resource].
6. Davis S., Munger L.A., US Military Strategy, China`s Belt and Roud Initiative, and Island Agency in the Pacific. *Island Studies Journal*, 2020, 15-13-36 pp. <https://doi.org/10.24043/isj.104>
7. Glison G., Kop polarly alemdegi AQSH pen Qazaqstan arasyndagy ekijaqty qatynastar [Bilateral relations between the United States and Kazakhstan in a multipolar world] // *Kazakhstan journal of foreign studies*. -2021. № 1-2, 25-43 bb.). [in Kazakh].

8. G. Baizaqova. Jibek joly - yntymaqtastyqyng jana kezengi [The Silk Road is a new stage of cooperation]. <https://www.inform.kz/lenta/europe-asian/kz/2018>. [in Kazakh] [Electronic resource].

9. O. Beisenbaev. Bir beldeu, bir jol: Jibek jolyndagy juzdesw [One Belt, One Road: Encounters on the Silk Road] // <https://strategy2050.kz/news/> 15.03.2019. [in Kazakh] [Electronic resource].

10. Qazaqstan men Qytaı syrtyq saudasy [Foreign trade of Kazakhstan and China.]. <http://kz.mofcom.gov.cn/article> -15.04.2022. [in Kazakh] [Electronic resource].

11. Ábıdenqyzy A., Qadylgazyuly Q. Qytaıdyng «Bir beldeu, bir jol» strategiasy jane Qazaqstannyng ekonomıkalyq muddesi [China's One Belt, One Road strategy and Kazakhstan's economic interests]. Monografiya. – Almaty: «Algorıfm», 2023. – 312 b., 105 b. [in Kazakh].

12. Laruelle M. China`s Belt and Road Initiative. China`s Belt and Road Initiative and its impact in Central Asia. -Washington D.C.: George Wangton University, Central Asia Program, 2018. -1-10 pp.)

13. Qytaı toragsy is-saparmen Qazaqstanga keldi [The Chinese President came to Kazakhstan on a business trip]. <https://www.fmprc.gov.cn/14.09.2022> ж. [in Kazakh] [Electronic resource].

14. Qytaı Centralni Azia obeshayut postrıot bolie tesnoe soobshestva s obshym budushim na vazhnom samite v Sianu [China and Central Asia pledge to build closer community with shared future at landmark summit in Xi'an]. <https://news.cgtn.com/news>. 21.06.2023. [in Russ.] [Electronic resource].

15. Sian samitining elge berer paidasy qandai [What are the benefits of Xi'an summit for the country]? <https://egemen.kz/article>, 12.06.2023. [in Kazakh] [Electronic resource].

16. Krishnan A., India`s Central Asia challenge:A Journal Through China`s Rise and whan it Means for India. – IndiaHarper Collincs, 20207-419 p.

17. Assel G.Bitabarova, Unpacking Sino-Central Asian engagement along the New Silk Road: a case study of Kazakhstan//Journal of Contemporary East Asia Studies, 2019, Volume 7, Issue 2. -149-173 pp. DOI: 10.1080/24761028.2018.15533226

18. Elshi Chjan Sao Qazaqstandyq BAQ okilderine suqbaty [Ambassador Zhang Xiao paid a visit to Kazakhstan media representatives]. <http://kz.china-embassy.gov.cn/01.06.2023> [in Kazakh] [Electronic resource].

¹Саркыткан Қ. ²Масабаев К.И.

¹Казахский педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

²Институт востоковедения имени Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан

E-mail: ¹kaster0102@mail.ru, ²kmassabayev@hotmail.com

НОВЫЙ ЭТАП РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ: СТРАТЕГИЯ, ИНТЕГРАЦИЯ И ИНВЕСТИЦИИ

Аннотация. В данной статье подробно рассмотрены приоритетные направления Стратегии развития Китая на глобальном и региональном уровнях, исходя из выгодного географического положения Китайской Народной Республики и состояния развития экономики после перехода к рыночным отношениям. Кроме того, этапы развития и направления развития рыночных отношений Китая и достигнутые успехи формулируются с помощью конкретных данных. В статье также проанализированы общие черты и различия рыночно-экономических отношений Китая и Казахстана, обсуждены предпосылки к достижению успешности китайской экономики.

В последующем разделе статьи анализируется влияние Китая на мировую экономику посредством стратегии «Один пояс - Один путь», экономические аспекты становления и состояние развития Китайской инициативы.

В заключительном разделе статьи, дается характеристика торгово-экономическим и инвестиционным отношениям Казахстана и Китая. Этим подчеркивается важность Казахстана среди стран Центральной Азии в экономике Китая и прогнозируется будущее развития связей двух стран.

Благодарность: BR20281006 статья написана на основе результатов фундаментального научного исследования на тему: «страны Востока: геополитические вызовы и новые перспективы для Казахстана с точки зрения исторического и современного измерения».

Ключевые слова: Внешняя политика, валовой внутренний продукт, экологическая интеграция, инвестиции, один путь, один пояс, путь света.

¹Kaster S. ²Masabayev K.I.

¹*Abay Kazak National University, Almaty, Kazakhstan*

²*R. B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan*

E-mail: ¹kaster0102@mail.ru, ²kmassabayev@hotmail.com

NEW STAGE OF DEVELOPMENT OF KAZAKH-CHINESE RELATIONS: STRATEGY, INTEGRATION AND INVESTMENT

Abstract. This article provides a detailed review of the priority areas of China's development strategy at the global and regional levels, based on the favourable geographical location of the People's Republic of China and progress of the current state of development after transition to the market economy. In addition, the stages of development and directions of China's market relations and the successes achieved are formulated with the use of relevant data. The article also analyses the common features and differences of market-economic relations between China and Kazakhstan, and discusses the preconditions for achieving the success of the Chinese economy.

The following part of the article analyses China's influence on the world economy through the One Belt, One Road strategy, the economic aspects of the establishment and the state of development of the Chinese Initiative.

In the concluding part of the article, the trade, economic and investment relations between Kazakhstan and China are characterised. This emphasises the importance of Kazakhstan among Central Asian countries in China's economy and forecasts the future development of ties between the two countries.

Acknowledgment: Article BR20281006 was written based on the results of fundamental scientific research on the topic: “Countries of the East: geopolitical challenges and new prospects for Kazakhstan from the point of view of historical and modern dimensions.”

Key words: Foreign policy, gross domestic product, economic integration, Investment, One Road One Belt, light Road.

Автор туралы мәлімет:

Қастер Сарқытқан, география ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазПУ профессоры, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторе:

Кастер Сарқытқан, кандидат географических наук, профессор КазПУ имени Абая, Алматы, Казахстан.

Information about autor:

Kaster Sarkytkan, candidate of geography sciences, professor of Abai KazPU, Almaty, Kazakhstan.

Автор туралы мәлімет:

Масабаев Қанат Ізімұлы, Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты бас директорының стратегиялық даму және халықаралық байланыстар жөніндегі орынбасары, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторе:

Масабаев Канат Изимович, заместитель генерального директора по стратегическому развитию и международным связям Института востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан.

Information about author:

Kanat Izimovich Masabaev, Deputy Director for Strategic Development and International Relations of the R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan.